

ДО ПИТАННЯ МІЖМОВНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

ON THE ISSUE OF INTERLINGUAL INTERFERENCE

Белей Л.Л.,

orcid.org/0000-0003-4094-6418

кандидат філологічних наук,

науковий співробітник відділу мов України

Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України

У статті розглянуто феномен міжмовної інтерференції в контексті українсько-російського білінгвізму, що є характерним для мовної ситуації в Україні. Автор здійснює спробу комплексного аналізу цього явища, враховуючи як лінгвальні, так і екстралінгвальні чинники. Особливу увагу приділено специфіці інтерференції у мовленні російськомовних громадян України, які після початку повномасштабного вторгнення Росії у 2022 році свідомо перейшли на українську мову.

У межах дослідження використано напрацювання теоретичних досліджень опанування другої мови (ОДМ), зокрема напрацювання Р. Елліса та концепцію соціальної дистанції С. Ловена і Г. Рейндерса. Відзначено, що саме вік, освіта, мовне середовище, інтенсивність практики тощо – значною мірою визначають схильність мовців до проявів інтерференції. Описано типові ознаки інтерферентного впливу російської на українську на фонетичному рівні: акання, оглушення дзвінких приголосних наприкінці слів, заміна звука /г/ на /х/ або /т/, тощо. Як приклад використано фрагменти мовлення головнокомандувача ЗСУ О. Сирського. Також описано інтерфемери лексичного рівня: прямі запозичення, кальки, фразеологічні трансфери, а також явища гіперкорекції, коли мовці свідомо уникають лексем подібних на російські, іноді з порушенням норм. На граматичному рівні описано порушення в системі відмінювання, утворення форм за аналогією до російських, уживання невластивих конструкцій тощо.

Підкреслено, що інтерференція має індивідуальний характер: її ступінь, тривалість та особливості залежать від багатьох обставин. Автор акцентує на можливості переходу деяких інтерферем з індивідуального мовлення до колективного узусу, а далі – до мовної норми, особливо в лексичному сегменті. Робота висвітлює російсько-українську інтерференцію не лише як мовне явище, а й як соціолінгвістичний процес, що зазнав активізації під дією повномасштабної війни з Росією.

Ключові слова: міжмовна інтерференція, гіперкорекція, двомовність, мовна поведінка, ОДМ.

The article explores the phenomenon of interlingual interference in the context of Ukrainian-Russian bilingualism, which is characteristic of the linguistic situation in Ukraine. The author attempts a comprehensive analysis of this phenomenon, taking into account both linguistic and extralinguistic factors. Special attention is given to the specifics of interference in the case of Russian-speaking Ukrainian citizens who consciously switched to the Ukrainian language after the start of the full-scale Russian invasion in 2022.

The study draws on key findings from second language acquisition (SLA) theory, in particular works by R. Ellis and the concept of social distance introduced by S. Loewen and H. Reinders. It is noted that factors such as age, education, linguistic environment, and intensity of language use significantly influence a speaker's susceptibility to interference. The article describes typical features of Russian interference in Ukrainian at the phonetic level: akanye, devoicing of voiced consonants at the end of words, substitution of the Ukrainian /h/ sound with /kh/ or /g/, and others. As an example, excerpts from public speeches by the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine, O. Syrskyi, are analyzed. The article also details lexical-level interferemes, including direct borrowings, calques, phraseological transfers, and cases of hypercorrection—where speakers deliberately avoid lexemes similar to Russian ones, sometimes violating Ukrainian language norms. At the grammatical level, the article identifies irregular declension patterns, forms created by analogy with Russian grammar, and the use of non-standard syntactic constructions.

The study emphasizes the individual nature of interference: its degree, duration, and specific manifestations vary depending on numerous factors. The author highlights the possibility that certain interferemes may transition from individual speech patterns to collective usage and eventually become part of the literary norm, particularly in the lexical domain. This work presents Russian-Ukrainian interference not only as a linguistic phenomenon but also as a sociolinguistic process that has intensified under the influence of the full-scale war with Russia.

Key words: interlingual interference, hypercorrection, bilingualism, language behavior, SLA.

Постановка проблеми. Явище міжмовної інтерференції найчастіше фіксується у багатомовних спільнотах, тому характерне для України з її російсько-українським білінгвізмом. Після початку повномасштабного вторгнення, коли суттєва частина населення вирішила перейти з російської на українську (див. [1]) це явище

інтенсифікувалося. Міжмовна українсько-російська інтерференція стала об'єктом численних досліджень, однак бракує комплексного погляду на це явище, який би підсумував усі лінгвальні та екстралінгвальні аспекти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжмовної інтерференції активно вивча-

ються з середини XX століття. Е. Гауген описує інтерференцію як «спробу мовця відтворити засобами однієї мови ті моделі, які він засвоїв з іншої» [13, с. 214]. Ю. Жлуктенко визначає її так: «інтерференцією слід вважати всі зміни в структурі мови та в значеннях, властивостях і складі її одиниць, що виникають як наслідок її взаємодії з іншою мовою в ситуації мовного контакту» [2, с. 44]. За дефініцією С. Семчинського, інтерференція – це «процес взаємодії систем та елементів цих систем у мовах, що контактують» [7, с. 31].

Дослідники розрізняють пряму інтерференцію (вплив рідної мови на іншу опановану мову) та зворотну (вплив опанованої мови на рідну) [11, с. 18].

Як відзначила О. Степанова: «Міжмовна інтерференція є неминучим результатом будь-якої двомовності, особливо вона актуальна для близькосторідних мов, що пояснюється низкою чинників. Так, в умовах близькосторідних мов інтерференція не впливає на результат комунікації, не викликає нерозуміння висловленої думки. У зв'язку з цим мовець не замислюється, одиниці якої мови він використовує в своєму мовленні» [9, с. 108–109]. Це спостереження особливо доречне у випадку українсько-російської двомовності.

З інтралінгвальної перспективи розрізняють три види міжмовної інтерференції: фонологічну, граматичну та лексичну, або лексико-семантичну (Див. [11]).

В українському мовознавстві здійснено цілий ряд досліджень, присвячених усім трьом видам українсько-російської мовної інтерференції. Див. [8], [11] та ін.

Одні дослідники концентруються на причинах інтерференції (Див. [8], [10]), інші – на інтралінгвальних процесах ([11], [6]), однак бракує комплексного синтетичного опису цього явища.

Мета дослідження. Визначити фактори, які сприяють інтенсифікації міжмовної інтерференції, описати особливості російсько-української міжмовної інтерференції, зокрема серед російськомовних осіб, які перейшли на українську.

Виклад основного матеріалу. Для ґрунтовного опису міжмовної інтерференції слід враховувати напрацювання у галузі досліджень опанування другої мови (англійською цей термін звучить як *second language acquisition*), далі – ОДМ.

Британський лінгвіст Р. Елліс визначає три типи соціальних аспектів, які впливають на ОДМ:

1) соціолінгвістичне середовище (роль другої мови у суспільстві, її питома вага у мовній спільноті, особливості функціонування, а також домі-

нанті способи її вивчення – з мовного середовища чи з системи освіти);

2) соціальні фактори (вік, стать, соціальний клас, етнічна ідентичність);

3) ситуативні фактори (достосування до співрозмовників) [12, с. 281].

С. Ловен та Г. Рейндерс також відзначають важливість того, як сам мовець розглядає власну приналежність до спільноти носіїв мови, яку він вивчає, а також те, як мовець сприймає сама спільнота цільової мови, тобто яка соціальна дистанція між мовцем та мовною спільнотою, мову якої він/вона вивчає (чим менша ця дистанція, тим це краще для ОДМ) (Див. [15]). Цей фактор можна включити до аспектів соціолінгвістичного середовища за класифікацією Р. Елліса.

Успішність ОДМ обернено-пропорційна до імовірності появи інтерферентних явищ, тому перераховані фактори ОДМ можна екстраполювати і на міжмовну інтерференцію. Усі вони – екстралінгвальні. У випадку прямої інтерференції російської мови з українською, тобто коли рідна російська дає інтерферентний вплив на опановану українську, важливі такі фактори:

1. Соціолінгвістичне середовище: для України характерний амбілінгвізм: частина людей говорить українською, частина – російською, без прив'язки до соціального класу, віку, професії тощо. У містах на півдні та сході країни до 2022 року переважала російська. До початку війни у 2014 році, і особливо до повномасштабного вторгнення 2022 року, російська відзначалася високим престижем. Не було жодного дефіциту російськомовного продукту (кіно, музика, література тощо). Тому, цілком імовірно, що суттєва група мовців, живучи в Україні, перебувала у повністю російськомовному середовищі, але представники цієї групи все одно контактували з українською на телебаченні в органах влади та у системі освіти, і мали більший або менший рівень компетенції у цій мові. З початком повномасштабного вторгнення, суттєва кількість російськомовних вирішила перейти на українську, російська почала сприйматися негативно (див. [1]). Соціальна дистанція, отже, між російськомовними українцями та українською мовою, яку вони захотіли опанувати, різко скоротилася під впливом агресії росіян.

2. Соціальні фактори, які впливають на пряму інтерференцію російської з українською можна визначити таким чином: етнічність і стать не відіграють суттєвої ролі в Україні, натомість вік і освіта – важливі фактори. Найкраще ОДМ відбувається у молодшому віці (див. [14]), чим

старші мовці, тим проблематичніше ОДМ і, відповідно, тим більша схильність до інтерференції. Так само важлива освіта: ті, хто ґрунтовно вивчав українську в школі та/чи ВНЗ, менш схильні до інтерференції.

3. Ситуативні фактори також важливі: чим більше практики використання мови, яку опановують, тим менше інтерференції, особливо якщо співрозмовники коректно вказують на інтерферентні явища (не висміюючи їх), то це сприяє продуктивнішому ОДМ, а отже відчищенню явищ інтерференції. Так само важливе мовне середовище: російськомовним, які перейшли на українську, а також переїхали в україномовне середовище, легше опанувати нову мову і позбутися інтерферентних явищ, ніж тим, які залишаються в російськомовному середовищі.

Якщо ж розглядати лінгвальні фактори, які сприяють міжмовній інтерференції російської з українською, то можна виділити такі:

1. Спорідненість мов: спільна кирилична графічна система (з незначними відмінностями), спільна східнослов'янська лексика, подібна граматична система і т. д.

2. Системні відмінності попри генетичну близькість мов (ключний відмінок в українській і його відсутність у російській, наявність фрикативного /г/ у фонетичній системі української і його відсутність у російській тощо).

3. Наявність міжмовних омонімів у лексиці (луна – російською «місяць», українською – «відлуння», питати – російською «катувати», українською – «задавати питання» тощо).

Зважаючи на перераховані екстралінгвальні та лінгвальні чинники. Дослідники виділяють такі російські інтерфедеми в українській.

1. Фонетичний рівень – акання, плутання /и/ та /і/, надмірне пом'якшення /ч/; оглушення дзвінких приголосних у кінці слів та перед наступним глухим; заміна фрикативного /г/ (відсутнього у російській) звуками /х/, /г/; перенесення з російської артикуляції *щ*, *я*, *ю*, *є*, *ї*; неправильні наголоси тощо (Див. [8]).

Носієм української з яскраво вираженою фонетичною інтерференцією російської є головою ЗСУ Олександр Сирський. Ось транскрибовані фрагменти з його інтерв'ю: */поза межами разумнава/* (поза межами розумного), */ріал'на ја ујавл'ал ус'у відпавідадал'насц' /* (реально, я уявляв усю відповідальність); */знајет'е це дінастіја мій бат'ка був віјс'ковим він закінчил службу палковнікам јіво бац'ка вајувал/* (знаєте, це династія: мій батько був військовим, він закінчив службу полковником, його батько воював) [5].

2. Лексичний рівень – прямі запозичення іменників (*риск* (ризик), *заминка* (затримка), *срок* (термін)), прикметників (*капризний* (примхливий), *пошлий* (вульгарний), *доходний* (прибутковий)), дієслів (*підкупати* (захоплювати), *обзавестися* (придбати), *пожурити* (докоряти)), прислівників (*обидно* (образливо), *рядом* (поряд), *зимою* (взимку)); непрямі запозичення (кальки) (*рідкі гості* (нечасті гості), *відмічати* (відзначати), *порахуватися з чимось* (зважати на щось), також фразеологічні: *сон в руку* (віщий сон), *два пальці об асфальт* (дуже легко), *опанувати собою* (опанувати себе), *ближчим часом* (найближчим часом), *судити по одягу* (за зовнішнім виглядом) (Див. [11]).

У рамках лексичної інтерференції можна виділити окремих клас гіперкоректних інтерферем. Через близькість та спільнослов'янську лексику, деякі мовці намагаються вишукувати слова, які суттєво відрізняються від російських і вживати тільки їх:

а) у синонімічних парах *поїзд/потяг* та *курити/палити* – мовці віддають перевагу другим варіантам (бо вони відрізняються від російських лексем *поезд, курить*);

б) помилкова адаптація запозичень з псевдоре-деривацією, коли в іноземних словах або словосполученнях мовці бачать «російські елементи» і замінюють їх на українські, наприклад англ. *podcast* – *підкаст* (першу частину слова мовці сприйняли як російський прийменник *под* і замінили його на український *нід*), фр. *haute couture* – *від кутюр* (фр. *haute*, що вимовляється /out/, мовці сприйняли як російський прийменник *от* і замінили українським *від*);

в) вживання українських слів (які відрізняються від російських аналогів) у ненормативних значеннях, наприклад, дієслово *коїти*, вживають у значенні «здійснити», «реалізувати», «створити». Ось цитата з інтерв'ю Олега Гороховського, яка ілюструє це явище: «Коли починався Моно, ті, хто були перші, ті потім скоїли групу у Фейсбуці бета-тестерів» [3]; ще один приклад – словосполучення *військовий стан* (українська літературна норма – «воєнний стан», але логіка мовців, імовірно, така: якщо російське *военный* (особа) перекладається українською як «військовий», значить і стан – *військовий*).

3. Граматичний рівень інтерференції (цит. за [11]): відмінювання іменників (*солдат* (солдатів) *Порошенко* (Порошенка), *Олексій!* (Олексію!), рід іменників (недуг – ч.р., біль – ж.р., степ – ж.р.), вживання російських словотвірних формантів *-ш-*, *-чик-*, *-щик-*, *-ір-*, *-уч-* (*-юч-*), *-ічн-*, *-евич-*, *-ов-*,

-чиц-, за-, -к- (*директорша, сівальщик, пікірування, читка*), ступені порівняння прикметників (*старіший (найстарший), кращий (найкращий)*); надмірне поширення активних дієприкметників із суфіксами -уч-(-юч-), -ач-(-яч-) (*вивчаючий, потребуєчий*); прийменник *їх* замість «них», сполучник *чим* замість «через що»; вживання прийменника *по* у значенні «за» (*по професії* (за професією)) та «за» (*по кінофільмах* (за кінофільмами)), зміна безприйменникової конструкції прийменниковою (*згідно чогось* (згідно з чимось)) і навпаки (*на українській мові* (українською мовою)) тощо.

Явища мовної інтерференції мають свої особливості на індивідуальному рівні, як і ОДМ: у кожному випадку різна інтенсивність і пропорції фонетичної, лексичної та граматичної інтерференції. Так само індивідуальна тривалість цих явищ: у когось інтерферентна фонетика, лексика та граматики зберігається до кінця життя, хтось (з різною швидкістю) позбувається цього впливу. Наприклад, в інтерв'ю Олега Гороховського за 2025 рік [4] значно менше інтерферентних явищ, ніж у цитованому вище інтерв'ю за 2022 рік [3].

Індивідуальна міжмовна інтерференція – це перший крок до запозичення. Якщо достатньо велика кількість мовців послуговуватиметься

однаковими інтерферами, то з часом їх можуть перейняти і недвомовні мовці, так інтерфери можуть потрапити у широкий узус. Більшою мірою це стосується лексичних, ніж фонетичних та граматичних інтерферем. З часом ці запозичення можуть перейти з узусу у норму літературної мови.

Висновки. Явище міжмовної інтерференції віддавна характерне для України з її українсько-російською двомовністю. У контексті російсько-української війни, воно інтенсифікувалося, оскільки багато російськомовних вирішило перейти на українську.

Міжмовну інтерференцію доречно розглядати крізь призму ОДМ: чим більше клопотів з опануванням нової мови, тим більше інтерферентних явищ.

Інтерференція відбувається на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях. У випадку близькості споріднених української та російської на лексичному рівні відбувається не тільки перенесення одиниць з однієї мови до іншої. Прагнення уникнути інтерференції призводить до появи гіперкоректних інтерферем.

Явище міжмовної інтерференції – індивідуальне та змінне, однак активні і масові процеси з часом можуть призвести до запозичень та зміни літературної норми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Белей Л., Ровняк О. Зміна мовної поведінки українців унаслідок повномасштабного вторгнення Росії в Україну, *Мовознавство*, № 5, 2023, с. 3–39.
- Жлуктенко Ю. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики. К.: Вид-во КДУ, 1966, 136 с.
- Інтерв'ю О. Гороховського, Скільки коштує monobank URL: <https://www.youtube.com/watch?v=XV8HaCSQ8Eo> (дата звернення 12.05.2024)
- Інтерв'ю О. Гороховського. Як зробити Україну успішною URL: <https://www.youtube.com/live/mhifLoxSnBE> (дата звернення 12.05.2025)
- Інтерв'ю О. Сирського. Знищення вагнера, НАТО чи радянщина URL: <https://www.youtube.com/watch?v=VYvM9LxslIE> (дата звернення 12.05.2025)
- Мішеніна Т. Інтерфери в сучасній українській мові, *Проблеми гуманітарних наук. Філологія*, Вип. 4., 2014, С. 109–120.
- Семчинський С. Семантична інтерференція мов. К.: Вища школа, 1974, 256 с.
- Сербенська О. Інтерференційні явища в публічному мовленні, *Науковий вісник Ужгородського університету, Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, Вип. 24, 2011, С. 177–181.
- Степанова О. Граматична інтерференція в російському усному мовленні України, викликана впливом української мови, *Наукові записки. Серія "Філологічна"*, Вип. 40, 2013, С. 108–110.
- Труб В. Типи інтерферентних впливів у білінгвальному середовищі, *Наукові записки НаУКМА*. Том 137, 2012, С. 142–147.
- Черемська О. Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові як наслідок українсько-російського білінгвізму (на матеріалі преси харківщини 50-80-х років хх ст.). Харків, 2002, 176 с.
- Ellis R. *The Study of Second Language Acquisition*. Oxford, UK: Oxford University Press, 2009, 832 p.
- Haugen E. *The Analysis of Linguistic Borrowing*, *Language*, Vol. 26, №2, 1950. P. 210–231.
- Lenneberg E. *Biological Foundations of Language*. New York: Wiley, 1967, 489 p.
- Loewen S., Reinders H. *Key Concepts in Second Language Acquisition*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2011, 256 p.